

# ספר הזכרונות של אוסטרו-לובלסקי

זכרונות משנות המלחמה  
נכתבו ע"י ברוניה וסרמן-אקהאוס, מלבורן

שרדתי את השואה עם ילדי, באורח נס, וכמו כל ניצול, עלי לכתוב את העדות שלי, מסמך לזכר המיליונים של קורבנות הרצח התמימים-ילדים, צעירים וזקנים, להשאיר תיעוד של תקופה אפלה זו של פעולות העריצות והברבריות של הצבא הנאצי.

ברצוני לחלוק זכרונות אלו עם הקוראים של ספר יזכור, בכדי שהדורות הבאים לעולם לא ישכחו...  
אספר על אוסטרו, עיר הולדתם של אבי ובעלי. אבי נהג לספר לנו לעיתים קרובות על משפחתו, קרוביו ושכניו וחבריו- כולם אנשים הגונים, אשר נרצחו באכזריות ע"י הברברים הגרמנים.

אבי, משה וסרמן, אשר נקרא פולסזוק, נולד באוסטרו-סידלק. סיפוריו על משפחתו וחבריו חובקים תקופה שקדמה למלחמת העולם הראשונה, כאשר אוסטרו היתה חלק מרוסיה. האוכלוסיה היהודית היתה ממוקמת היטב. כמו בכל הערים הקטנות, הם שמרו על האוטונומיה הלאומית והתרבותית שלהם. שכניהם הגויים כבדו אותם.

הוריו של אבי-איצ'ל ושרה-היו מקובלים ואהובים על שכניהם. הם היו אנשים מבוססים. היתה להם חוה גדולה, בית נוה, תחנת קמח ובית בד. אכרים מהכפרים הסמוכים הביאו אליהם את תוצרתם בכדי שיפיקו ממנה קמח ושמן. התחנה הופעלה ע"י סוס. סביב לחווה היה שטח גדול עבור הכרכרות והסוסים. בריבוע היתה שוחה אשר נקראה בהומור "דונהו" מאחר ובעת רדת הגשמים היא היתה עולה על גדותיה ומציפה את האזור הסמוך לה וגורמת לנזק גדול. בחורף, ילדים נהגו לגלוש על המים הקפואים ולהנות.

לאבי היתה משפחה גדולה. הם היו שבעה אחים. שמחה, אברהם, משה (אבי), דוד, אשר, לייזר ויוסף. בד"כ היתה משרתת בבית, מאחר והאם, שרה, היתה עסוקה בענייניה, עם התחנה. אבי למד הרבה טהצפול ודן בנושאי דת. מדי פעם הוא היה עוזב את העיר בענייני עסקים וגם למטרות דת.

הילדים חונכו ברוח חסידיית, אך בחשאי גם למדו לכתוב ולקרוא רוסית ופולנית. הם לא למדו לעסוק במקצוע מסוים מאחר וזה סתר את עקרונות המשפחה הדתיות המבוססות. כאשר בגרו, נשותיכם נבחרו ע"י הוריהם. לאחר נישואיהם, הדודים שמחה, אברהם, דוד ולייזר נשארו עם משפחותיהם באוסטרו והתפרנסו למחיתם מאותה תחנת קמח ומאותו בית הבד. כמו שניתן להבין, מצבם הכלכלי לא היה טוב כל-כך מאחר והרבה משפחות התפרנסו מאותו מקור הכנסה, במיוחד מאחר ומנוע התחנה לא הוחלף ע"י מנוע חשמלי, והסוס נשאר מקור הכח העיקרי.

הורי התגוררו בלובלין. דוד אשר ודודה מינדל התישבו במקוסו, והדוד הצעיר ביותר, יוסל, עם אשתו פרל התגוררו בלוארטו.

במשך ולאחר מלחמת העולם הראשונה, אזרחי אוסטרו חוו צרות רבות מאחר והחזית עברה בתוך עירם. ההתקפות התכופות של כל מיני סוגי כנופיות והשריפות הפכו את העיר לעי חורבות. אבינו נהג לספר לנו שאנטישמיות והקשיים הכלכליים גרמו לצעירים רבים לעזוב את העיר ואת משפחותיהם ולעבור לגור – חלקם בערים גדולות ואחרים מעבר לים- לברזיל, ארגנטינה ולארה"ב.

אני זוכרת במעורפל שבלובלין ביקרו אותנו לעיתים תכופות שכנים וחברים מאוסטרו. הם נהגו להגיע בכרכרות. הם היו מתאספים בככר פינגלשטיין וברחוב לוברטובסקי. אבי הכיר כל יהודי מאוסטרו, אפילו אם ידע רק את שמו הפרטי, מאחר והיה קרוב לכולם. הם הגיעו ללובלין בענייני עסקים, לעיתים קרובות מאוד עם אדם חולה בכדי שיבדק ע"י רופא או לבית החולים, ופעמים רבות בכדי לסדר שידוך לנישואין. בד"כ הם נהגו להגיע לביתנו מוקדם מאוד, לתפילות הבוקר.

לאחר ארוחת הבוקר הם עזבו בכדי לסדר את ענייניהם. יותר מפעם אחת, הם נשארו ללינת לילה. הורי קיבלו את פניהם באופן חברי ביותר, ובמידה גדולה מאוד של קבלת פנים.

כל יהודי אוסטרו נהגו בהורי בכבוד רב. למיטב זכרוני, רוב יהודי אוסטרו היו אנשים טובי לב וישרים. הם עבדו קשה בכדי לפרנס את משפחותיהם. כולם נספו בשואה... אמי ואבי, גולדה ומשה, ואחותי הצעירה ביותר שרה, אשר היו אז באוסטרו, היו בין הקורבנות של הרוצחים הנאצים, וכמו כן דודי, דודותי, בני דודי, וחברי.

אני נולדתי בלובלין. כשהייתי ילדה קטנה בבי"ס יסודי ומאוחר יותר, כשהייתי תלמידת בי"ס תיכון, היו לי תוכניות רבות. כל כך הרבה חלומות. זהו היה הזמן שלאחר מלחמה"ע הראשונה, עידן של ליגיון העמים, ואני האמנתי שלא יהיו עוד מלחמות, שהמין האנושי יחיה בשלום, ללא הפרדת גזעים, ללא אנטישמיות. היו לי אכזבות רבות. הגרועה מכולן היתה מלחמה"ע השנייה, כאשר הנאצים רצו אנשים חפים מפשע. אלפי, מליוני ילדים, נשים, גברים צעירים וזקנים. למה? למה?

בספטמבר 1939 נמלטתי מאוסטרו-לובלסקי, אשר באותו הזמן היתה כבושה ע"י החיילים הגרמנים, אשר התגברו על ההתנגדות הפולנית החלושה של הצבא הפולני. הורי ואחותי היו באותו הזמן באוסטרו. נמלטתי עם מישה אקהאוז, בעלי לעתיד, משום שהיינו ידועים בהשקפותינו הסוציאליסטיות. נמלטנו אל צידו האחר של נהר הבוג, אל האזורים שהיו בשליטה סובייטית. הפרידה מהורינו וממשפחותינו היתה מאוד עצובה. כולם הזילו דמעות, אך איש לא שיער שאנו נפרדים לתמיד.

הכבישים והדרכים היו מלאים בפליטים אשר צעדו או נסעו בכרכרות. נושאים בידינו את מעט חפצינו, הגענו לבסוף לעיר קובל (היתה בה אוכלוסיה של כ-20,000 יהודים), שם מצאנו מקום ביחד עם עוד חברי תנועות סוציאליסטיות ומספר אסירים פוליטיים לשעבר. בבית ההוא קיבלנו מזון, לעתים קרובות שמענו הרצאות, ערכנו פגישות ודיונים, אך זה היה משכן זמני.

מוקדם בבוקרו של אחד מימי יוני, הצבא הסובייטי עצר את גצל, אחיו של מישה, ואחותי הצעירה תמרה, אשר הגיעו כולם לקובל. אחותי שרה נשארה בקובל עם הורי. אחיותי וגיסי ניסו כולם למצוא מקום בקובל, אך זה לא היה קל למצוא מקום סביר לגור ולעבוד בו. לכן, כמו פליטים רבים אחרים, הם החליטו להרשם לחזרה אל פולין הכבושה ע"י הגרמנים. לרוע המזל, יהודי קובל לא הפגינו סימפטיה או קבלת פנים כלפי הפליטים- הם לא יכלו להאמין או להבין לאילו מעשים היו מסוגלים הרוצחים הגרמנים.

אני קיבלתי אזרחות והתחלתי לעבוד בתחנת הרכבת.

יום אחד, בסוף אוקטובר 1939, אחותי הבכורה סשה, ואלו שנרשמו לשוב אל פולין הכבושה בידי הגרמנים, שתי אחיותי וגיסי, היו בין אלו שנאסרו ונשלחו עמוק לתוך רוסיה, לנובו-סיביריה, אובלסט. מי יכל לשער אז שלהם היה סיכוי גדול יותר לשרוד מאשר לנו, אלו שנותרו בקובל?

מישה ואני החלטנו להינשא. זה היה טקס צנוע בנוכחות כמה מחברי. הורי, אחותי הצעירה שרה, והוריו של מישה היו באוסטרו. שתי אחיותי וגיסי היו בסיביר. מכתביהם היו מלאי יאוש. הם סבלו קור ורעב. אני זוכרת שהתחלנו לשלוח אליהם חבילות של מזון ובגדים. חלקנו עמם בכל, והם היו אסירי תודה.

באוקטובר 1940 הריתי. דרך עבודתי במחלקת הנהח"ש של תחנת הרכבת התחברתי עם הרבה עובדי רכבת פולנים וגם עם בחורה יהודיה, בשה, אשר הגיעה למשרד בכל יום מקמין-קשירק. הפכנו חברות טובות מאוד.

באותה תקופה, המצב הפוליטי לא היה משמח. החדשות סיפרו על נצחונות צבאיים גרמניים במערב אירופה. העולם היה כחולם, אדיש. אך למרות זאת, אנחנו האמנו בניסים. היינו צעירים ונלהבים. בסוף מרץ 1941, בעלי מישה נקרא לאימונים צבאיים למשך מספר חודשים. למעשה, יכולנו לדאוג לכך שהוא ישאר בבית, מאחר והייתי הרה וללא כל קרובים, אך השקפותינו לא התירו לנו אף לשקול זאת. האמנו כי עלינו להיות מוכנים להילחם באויבים-הנאצים.

פרידתנו היתה עצובה. מישה אמור היה לסיים את שירותו הצבאי בסוף יוני 1941. ניסיתי להסתדר כמיטב יכולתי. חברי לעבודה היו בעזרי, במיוחד בשה. היא הביאה לי אוכל טעים לעיתים קרובות. היא דאגה לי. היא היתה כל-כך טובה...

ערב שישי אחד, ב-19 ליוני 1941, בני נולד בבית החולים הממשלתי של קובל. ביום ראשון, מוקדם בבוקר, קולות הפצצות אויריות העירו אותנו. התעוררה בהלה, אך במהרה קצינים רמי דרג הרגיעו את נשותיהם ואותנו באמרם כי מדובר רק באימונים אויריים. הם טעו. זו היתה תחילת המלחמה. מטוסים ופצצות גרמניים גרמו לקולות האלו. בבית החולים היו מאושפזים רבים: חולים, ונשים עם תינוקות בני יומם. בעלים וקרובים הגיעו במהרה לקחתם הביתה. שאלתי את עצמי כל הזמן: "מה לעשות? לאן ללכת? למי אוכל לפנות?"

הוריו של בעלי ואחותי היו כה רחוקים. הבית שבו גרתי נסגר מאחר והיה סמוך לתחנת הרכבת והאזור הופגז קשות. מה לעשות? ביום שלישי בבוקר חברי הניה ופיבל המרמן באו אל בית החולים לאסוף אותי ואת בני אל ביתם, למרות שהם התגוררו בחדר אחד. הם סיפרו לי שביום שני רוב האזרחים, הנציגים, השוטרים ואנשי הצבא הסובייטים נמלטו מקובל אך חזרו ביום שלישי בבוקר. מכל מקום, איש לא ידע מה יקרה בדקות ובשעות הקרובות. חברי הניה ופיבל הסתובבו ברחובות, מנסים ללקט חדשות. ביום רביעי בערב הם שבו ובפיהם החדשות כי הסובייטים שוב עוזבים ושמוכונות ריקות עומדות בתחנה במטרה לפנות אנשים, לאסוף את כל מי שרוצה לעזוב. אני, עם תינוקי בן ששה ימים, לא היה בי את הכח בכדי לעזוב עמם. הייתי חלשה מדי.

קובל נכבשה בידי הגרמנים. ב-29 ביוני 1941 החל הגיהנום. בעלי הבית שלי שאלו אותי מתי אעזוב את הבית, מאחר וידעו מהו מצבי המשפחתי ולא רצו להחזיק בדיירת שכזו. לאן אלך כעת? אינני יודעת כיצד, אך נזכרתי במשפחת סילברמן, אותם שאלתי האם ילדי ואני נוכל להשאר אצלם. אברהם סילברמן, נולד בקובל, ואשתו מלכה, נולדה למשפחת קגן בקובל, ושלושת ילדיהם: מר'לה, שיבל'ה ומנשה'לה. הם קיבלו אותנו. הם היו אנשים טובים ואציליים. אמה של מלכה, שני אחיה הנשואים, כמו גם נשותיהם, ילדיהם, אחותה, האחיינים והאחיניות, היו חברותיים מאוד כלפי והרגשתי חלק מהמשפחה.

מיד לאחר הימים הראשונים של כיבוש הגרמנים ומשפתי הפעולה האוקראינים שלהם, החלו מעשיהם הסדיסטיים כלפי הקהילה היהודית בקובל. בכל יום ובכל לילה היו פקודות שונות, פשיטות מעצרים, הרג קבוצות אנשים יהודים. אברהם סילברמן היה אחד הקורבנות הראשונים. המשטרה האוקראינית עצרה אותו ביחד עם עוד אזרחים יהודים ידועים יותר וטבחה בהם. כפו עליהם לחפור את קבריהם. אני חזיתי בזאת. הייתי עדה. מלכה, האלמנה, שלושת היתומים הקטנים, כל המשפחה ואני, כולנו התאבלנו על מותו של אברהם.

הופיעו מודעות הקוראות להתנדב לעבודות. אך איש מבין אלו שיצא למחנות העבודה לא נראה שוב. חיינו בפחד מתמשך. שמותיהם של קסנר ומנטל המפקדים האזוריים, די היה בהם להפחיד את הקהילה היהודית. אני צפיתי כאשר גיסה של מלכה, מוטל קגן, נרצח, נורה למוות ביחד עם גברים צעירים וחזקים אחרים. (הייתי עדה באולדנברג, גרמניה ב-1965 במשפט נגד שני הרוצחים הגרמנים קסנר ומנטל). משפחתי כתבה אלי שאני וילדי צריכים לשוב הביתה, אל אוסטרן. איך אוכל להופיע עם ילד שאינו נימול? בסוף חודש יולי בני עבר ברית מילה. מוהל זקן עם יד רועדת ערך את המילה. פשה קגן, גיסתה של מלכה, נכחה. בני נקרא ראובן על שם סבו של בעלי. זה היה טקס עצוב מאוד, שלא יישכח לעולם.

בתחילה סימנו אותנו ע"י סרטי יד שעליהם מגן דוד, מאוחר יותר עם טלאים צהובים. כל בית יהודי סומן. באביב 1941 שני גטאים הוקמו—אחד בעיר העתיקה, סביב לבית הכנסת, לא רחוק מהשוק. השני בעיר החדשה, לא רחוק מתחנת הרכבת. בתחילה ניתנה הבחירה היכן להשתכן. אך בוקר אחד, לפני חג השבועות ניתנה פקודת הפרדה: אנשים עם אשורי עבודה צריכים להשאר בגטו העיר החדשה. האחרים (ללא אישורי עבודה), הזקנים, אלו שיש להם ילדים, והחולים צריכים להשאר בגטו של העיר העתיקה.

עד אחר הצהריים כולם צריכים להיות במקומות שהוקצו להם. כל היום היה תוהו ובוהו, מהומה—קשה להסביר זאת. אנשים רצו ממקום אחד לשני, משפחות וחברים הופרדו.

אני וילדי היינו צריכים ללכת אל הגטו של העיר העתיקה, אך החלטתי להישאר בגטו של העיר החדשה ולחכות לביקורת. הסתכנתי.

אני זוכרת היטב את אותו היום, את הערב... את האנשים סביבי... את הלילה ולמחרת מוקדם בבוקר כאשר הגיעו שמועות אל הגטו של העיר החדשה שאלפי יהודים נורו ונרצחו... נגררו במשאיות והושלכו לבורות חול, מתים, או כמעט מתים ונקברו וכוסו בעפר... האם אנו יכולים להבין דברים מעין אלו?... שמועות הגיעו מאנשים פולנים כי הקרקע רעדה עוד זמן רב אחר כך. בני ואני היינו אמורים להיות בבורות אלו, ניצלנו במזל.

עתה נותרנו בחיים וצוינו להגיע עם מטלטלינו אל הגטו של העיר העתיקה. נדחסנו יחדיו, אלפים על אלפים, השארית של סלקציות רבות קודמות, כולנו מבווישים ובמצב של סכנה מתמשכת. יחדיו- החולים והבריאים.

היה מחסור במזון ובתרופות. כולם היתה תשוקה לדבר אחד-לשרוד. לשרוד, לנקום...נקמה!

סופו של הגטו השני היה קצר וטרגי. בבוקרו של אחד מימי יולי 1941, הגיעו שמועות כי קסנר ומנטל, המפקדים הנאצים, הופיעו בעיר, הגטו הוקף. זה תמיד היה סימן מבשר רעות. כולם יצאו למחבוא, במקומות מסתור שהוכנו מראש. לנו לא היתה כל ברירה. יחד עם ילדי התחבאתי במקום מסתור על הגג, ביחד עם משפחת סילברמן, קגן, ואחרים...בין עשרים לעשרים ושניים אנשים. מקום המסתור היה חשוך וקטן. הסתתרנו מאחורי מחיצת עץ. היינו צפופים, צמאים, ומלוכלכים. סירי הלילה רוקנו למטה בלילה. כל הזמן שמענו יריות וצרחות, פקודות בגרמנית ובאוקראינית. ימים ולילות עברנו בפחד, צפופים יחדיו, אך עדיין בתקווה לשרוד. תקווה שלאחר מספר ימים הפעולה (אקציה ר.ר.) תיפסק.

ילדי היה רעב, מלוכלך ורטוב. הוא ינק. מה יכל לינוק ממני? חיבקתי אותו, אך הוא בכה. אחר צהריים אחד שמענו נקישות על קיר העץ של המחבוא וקולות באוקראינית: "חברים, ילד בכה כאן. עלינו להשיג גרזן בכדי להרוס את הקיר". הם עזבו ולא שבו. הם היו בטוחים כי לא נוכל להימלט.

לא די במילים לתאר את המתח שהיה במחבוא. חשתי אשמה. עם רדת הלילה שמעתי לחישות: "את מוכרחת לעשות משהו עם התינוק. הוא לא יכול להישאר בחיים כאן"... "עלינו לעשות הכל בכדי לשרוד...לנקום"... מישהו נתן לי צעיף גדול... אחזתי בילד ובצעף...ידעתי שחברי חסרי המזל צודקים. הילד הביט בי ולא ידעתי מה עובר בראשי. החברים סביבי, הנשים, הגברים, הילדות, הילדים. הילדים היקרים: מר'ה, שיבל'ה, מנשה'ה, אסתר'ה, דבוש'ה-- היו כולם מסורים מאוד לילדי -- הם היו מפוחדים. הסבל, העצבות בעיניהם. הבטתי סביבי ולחשתי: "לא, לא אהרוג את בני...אני ארד למטה עם הילד". היה חשוך, חשוך מאוד לכולנו. מישהו הכין סולם, ואני ירדתי אל הבית הריק והבזוז, שהיו חסרות בו הדלתות, החלונות היו פתוחים, בית הרוס ושדוד.

מצאתי מקום לרחוץ בו את ילדי ולהאכיל אותו. מצאתי אף מספר טבילות אספירין בכדי להרדים אותו. איש לא נכנס.... בחוץ נשמעו יריות. נשארתי בבית הריק הזה למשך מספר ימים ולילות ארוכים. נשמעו פחות יריות, פחות צעקות והתחלתי לחשוב שעלי לצאת החוצה, שהאקציה הסתיימה. טעיתי. עזבתי את הבית כשילדי בזרועותי. זה היה יום חם ביולי—קיץ בפולין... הגעתי לגדר הגבוהה של הגטו, לא רחוק מהשער הבלתי גמור, ויכולתי לשמוע פקודות בגרמנית ובאוקראינית: "עצרי, עצרי, בואי הנה, בואי הנה!".

אני זוכרת שחשבתי שאנו עומדים להרצח. הגעתי קרוב יותר לגדר ואוקראיני אחד שאל אותי "לאן את הולכת?" ויכולתי לשמוע את התשובה שלי בפולנית: "נכנסתי לכאן ואני לא יודעת איך לצאת".

האפשרות היחידה היתה "ליפול מהשמים", אך ודאי הם היו כולם שיכורים. אני עדיין יכולה לשמוע את התשובה: "צאי דרך הגדר". יצאתי דרך הגדר. היינו בחוץ! מחוץ לגטו... עולם גדול חופשי, אך לא עברנו... אשה חסרת בית עם ילד שאין להם זכות לחיות...

ימים, לילות, שבועות, חודשים, שנים עברו. החיים לא היו קלים עבורנו. הייתי צעירה, בריאה. לא נראיתי יהודיה. למרות זאת אני תוהה מהיכן מצאתי את הכח, את האומץ ללחום לחיים עבורי ועבור ילדי הנימול.

לילות רבים העברתי בחוץ, בקור ובגשם, בשלג... אבדנו ביער, בביצות. רציתי לפגוש פרטיזנים, אך לא ידעתי היכן למצוא אותם. כל מה שהיה בנמצא לאכול היו דשא, עלים, תפוחי אדמה לא מבושלים. רחצתי את ילדי בכל זרם מים ובכל נהר. ראיתי חוות גדולות, חוות קטנות, אך לאן היה עלי ללכת?

ריצ'ארד היה ילד טוב מאוד. לעיתים חשבתי שהוא הבין את הפחד והרעב שלנו. בחולי ובכאב, הוא מעולם לא התלונן יותר מדי. הוא גם כמעט ולא בכה. הוא חיך, וחיוכו עזר לי רבות ברגעים הקשים ביותר. לעיתים אנשים נדהמו מהתנהגותו. פגשתי אנשים רבים... חלקם היו חברותיים, חלקם היו בעזרי, אחרים היו רעים. במקומות רבים נתקלתי בעוינות.

פעמים רבות הייתי מוכנה לוותר ולהיכנע, ללכת לאדם כלשהו, למשטרה, ולצעוק: "הנה אני, אשה יהודיה עם ילד יהודי". ברגע האחרון הייתי מביטה בילדי שסבל כל כך, שעדיין היה חיך על פניו הקטנות... והמשכתי. "למה עלי לוותר?" והתחלתי לצעוד שוב.

אוגוסט 1942. עבדתי בחווה פולנית בג'אנווקה. שם פגשתי אשה מקובל. שמה היה גברת וולושינסקי. היא הגיעה להמיר בגדים תמורת מזון. למרות שזיהתה שאני יהודיה (הילד היה נימול), נתנה לי את כתובתה והציעה שבכל עת שאגיע לקובל ואזדקק למשהו, אוכל לבקר אותה. קרוב לודאי שגברת וולושינסקי היתה מודעת לסכנה שבכך. העזרה ולו המזערית ביותר לאדם בעל רקע יהודי טמנה בחובה סכנת עונש מוות.

מספר פעמים, כשהייתי במצב נואש, ביקרתי את גברת וולושינסקי. היא תמיד היתה נחמדה ועזרה לי, והיא עודדה את אמונתי במאבק ההישרדות בתקופה הנוראית. גברת וולושינסקי הפגינה, לא אחת, את טוב ליבה את האומץ והגבורה שלה.

אני זוכרת לילה אחד במרץ 1943, ליל חורף קר. הייתי חסרת קורת גג ורציתי ללון את לינת הלילה באזור הפתוח שבכניסה לבית גברת וולושינסקי. כשבני צמוד אלי, ישבתי בפנינה, כאשר מישוהו באופן לא צפוי, פתח את הדלת והיה עלי להיעמד ולהיכנס פנימה. גברת וולושינסקי וילדיה הבוגרים, בן שגילו בערך עשרים ובת שגילה בערך שמונה עשרה, היו מפוחדים מאוד. בעלה ובנה הצעיר (אם זכרוני אינו מטעה אותי שמו היה לשק, כבן שלוש או ארבע), כבר ישנו. סכנת מוות איימה על המשפחה על כל עזרה ליהודי. מכל מקום, מה שאשה זו אמרה לילדיה, לא אשכח לעולם. "אם אתם פוחדים, לכו והשארנו במשך הלילה אצל חברים, אך אשה זו ובנה ישארו כאן". הילדים נשארו בבית. הלילה חלף. התאפשר לי וילידי לנוח במקום ידידותי. למחרת בבוקר, לאחר ארוחת הבוקר, גברת וולושינסקי, בעלה וילדיה ספרו לי את החדשות האחרונות מהחזית. הגרמניים החלו לסגת מהשטחים הרוסיים והצבא הסובייטי היה לא רחוק. אלו היו חדשות משמחות, אך מצבי היה עדיין חסר תקווה. חברי ייעצו לי לשוב לאזור הכפרי ולא לוותר. גברת וולושינסקי נתנה לי חבילת מזון, מעיל של בנה הקטן, עבור ריצ'ארד, וצעפי עבורי. היא אף ליוותה אותי מספר קילומטרים מחוץ לעיר... היא דברה אלי בידדותיות ואיחלה לי הצלחה. נפרדנו. היו לי יותר אומץ, יותר בטחון ויותר תקווה. פגשתי אנשים טובים. ניצלתי יחד עם בני...

ב-1944 בעלי הועבר מהצבא הרוסי לצבא הפולני, אשר היה באותה עת בלובלין. בעת עצירה בקובל, בעלי פגש אשה אוקראינית אשר הכירה אותי והיא סיפרה לו שאני שוהה ברוזיקזקה. הוא מצא אותנו והתאחדנו.

לאחר השחרור היינו מותשים מבחינה פיזית, נפשית ורוחנית—שברי כלי לאחר המלחמה. היה עלינו להתחיל מן ההתחלה. זה לא היה קל, אך לא התלוננו.

שנים רבות מאוחר יותר התאפשר לי לאתר את גברת וולושינסקי, תודות לצלב האדום בוורשה. אני שמחה שגברת וולושינסקי תוגמלה בתואר "חסידת אומות העולם" מ"יד ושם", בעבור התנהגותה האצילית. המדליה שאותה קיבלה, העידה על הטוב שבאנושות ונותנת תקווה כי שנות הברבריות הנאצית לעולם לא יישכחו, ותקווה כי גם לעד לא יקרו שוב.

תרגום: רותי רז (מרץ, 2003)